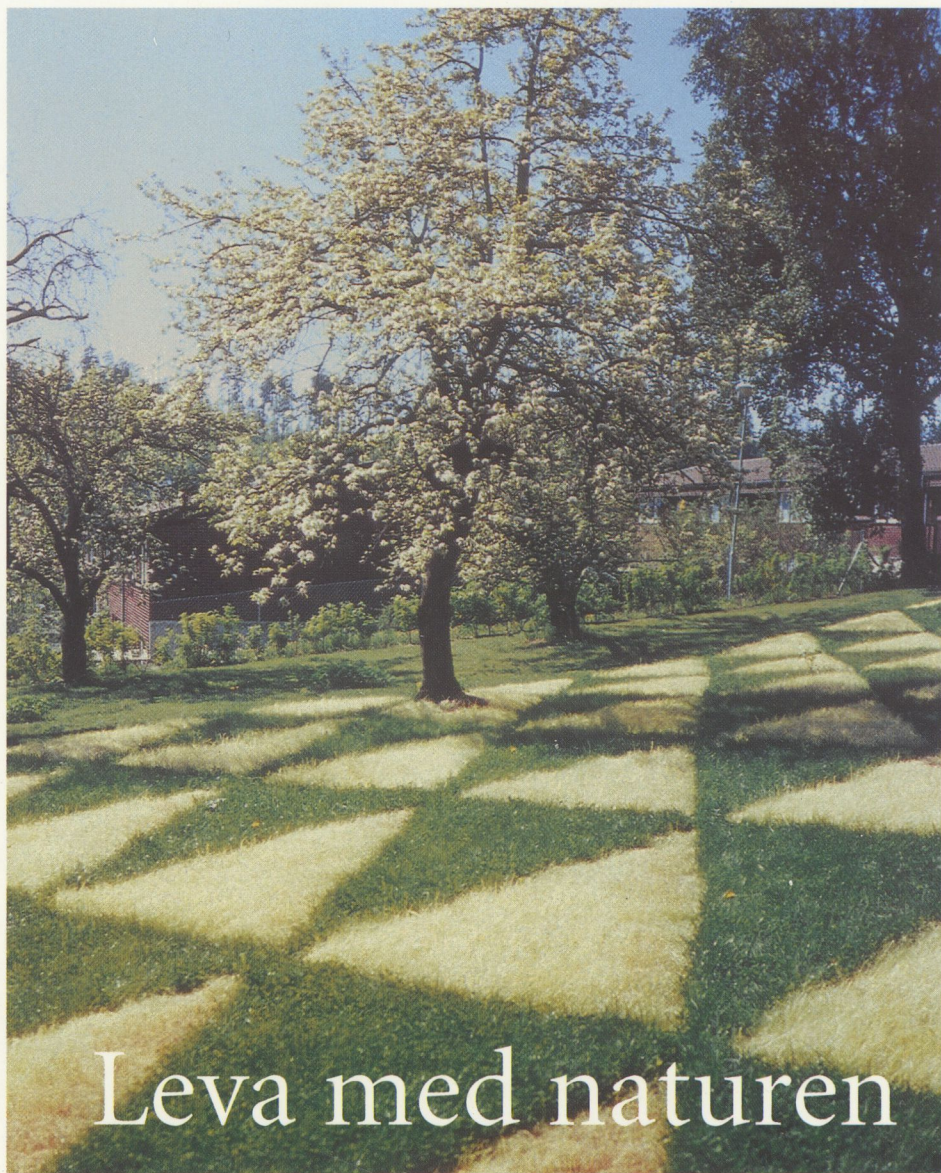

LEVA MED NATUREN

FATABUREN 1999

Leva med naturen

NORDISKA MUSEET

LEVA MED NATUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok 1999

Fataburen 1999
Leva med naturen
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
nmbook@nordm.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Cecilia Hammarlund Larsson

Grafisk form Lena Eklund

Omslagsbilden "Trädgård stadd i förändring" av Gunilla Wihlborg, konstnärinna
som arbetar med konst i och av natur. Konstverket utfört i Södertälje 1990. Foto
Gunilla Wihlborg

Baksidans bild foto Cristina Prytz

Foto om inte annat anges Nordiska museet

Tryck MediaPrint, Uddevalla 1999

ISSN 0348 971 X

ISBN 91 7108 454 1

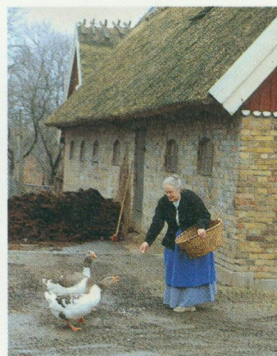

Det är med Skansen som med Linné eller den svenska skolan: alla har vi just den rätta bilden av hur det är och hur det ska vara. En sak tycks dock alla vara överens om: Skansen är och ska vara ett Sverige i miniatyr. Samtidigt är Skansen ett i högsta grad internationellt begrepp. »Skansen – det har vi också!» säger japanerna förtjust när de hör ordet. »Här ska vi bygga ett litet Skansen!» säger djurparkschefen i Tjeckien med lika stor förtjusning, när vi passerar en lada inom parken. Just entusiasmen i kommentarerna är påtaglig och genomgående.

I Sverige bilden, den vi själva har och den som utländska turister har, intar naturen en mycket framskjuten plats. Det gör den följdriktigt även på Skansen. I djurparken, naturligtvis, men även i parken, i landskapet. Det är något mycket märkligt, att en plats som genom åren besökts av mer än 145 miljoner människor fortfarande har så mycket natur att erbjuda besökarna. Ännu märkligare är måhända, att Skansennaturen, som den ter sig för våra ögon idag, mer än ett sekel efter grundandet av fri-luftsmuseet, efter ständiga mer eller mindre omfattande ingrepp i landskapsbilden, fortfarande kan ge ett gott intryck av hur den ursprungliga Stockholmsnaturen såg ut. Om man kisar och filtrerar bort detaljerna i mänsklig påverkan i parker, trädgårdar och täppor kan vi med lite god vilja frammana bilden av hur Stockholms malmar en gång för länge sedan, såg ut. Vad vi då ser är isslipade berghällar, tunna jordtäcken med en ofta gles vegetation av blandskog, ekar och tallar.

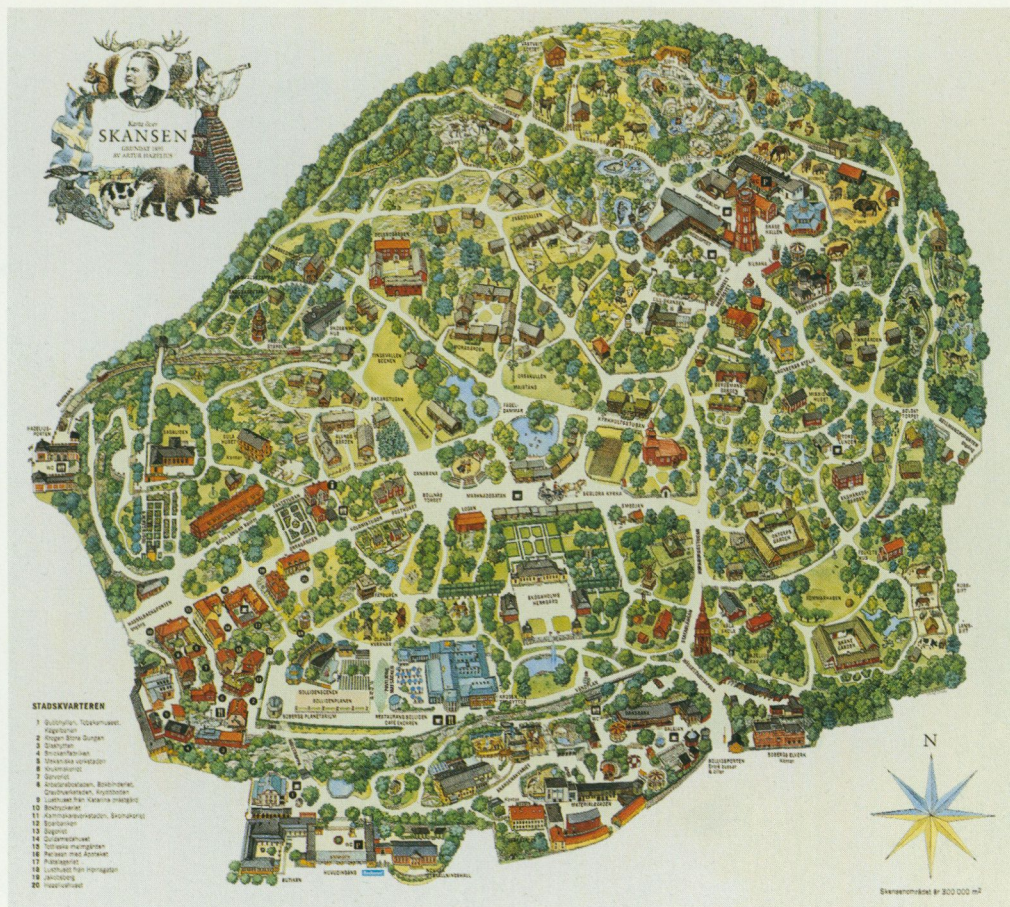
Skansenlandskapet har naturligtvis mycket gemensamt även med den omgivande Djurgårdsnaturen. Men omgivningen har

På Skansen möts människa, kultur och natur. Foto Skansens arkiv.

Skansenklippan var ännu vid 1700-talets slut obebyggd och ganska glest bevuxen. Charta öfver Kongl. Djurgården vid Stockholm, 1791. Foto Kungliga biblioteket.

Karta över Skansen 1998. Biotoprik grönska samsas med kulturhistoriska miljöer.
Foto Jane Bark, Skansen.

paradoxalt nog utsatts för mer genomgripande förändringar. Från resurssynpunkt, för småskaligt och kanske extensivt jordbruk med betande djur och som kunglig jaktpark var övriga Djurgården tidigare betydligt intressantare än den magra och från odlingssynpunkt inte särskilt åtråvärda Skansenkilpan.

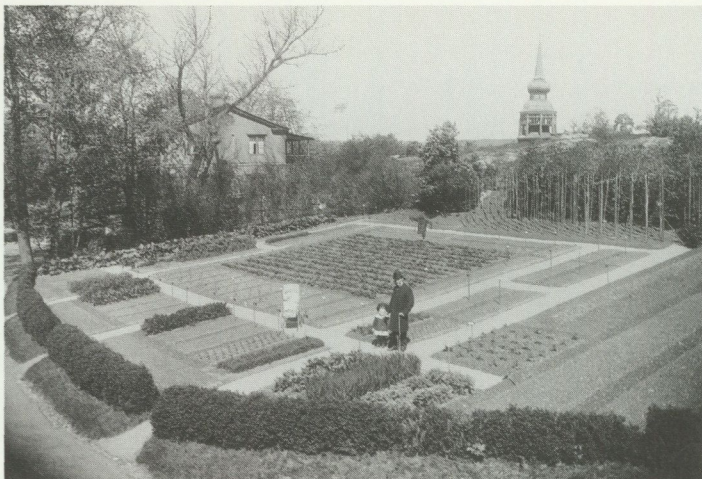
Även i denna bemärkelse är Skansennaturen en återspeglings av den svenska naturen i stort. Vad vi kallar natur är praktiskt taget överallt påverkat av människans hushållning. Det gäller uppe på kalfjället lika väl som långt ute i skärgårdarna, men sant är att kulturlandskapet också innehåller fickor av orörd natur. Vad vi vanligtvis kallar för »typisk svensk natur« är oftast produkten av en lång odlingshistoria, ett samspel mellan människa och natur. De historiska sambanden i naturen kan knappast överbetonas, inte heller naturens eller ekologins betydelse för kulturhistorien och människornas försörjning och hushållning.

Klippan

Den klippa som vi nu kallar Skansen har haft sitt namn långt före Artur Hazelius' friluftsmuseum. Den fastighet, som grosshandlare John Burgman förvärvade i början av 1800-talet hade redan då beteckningen »Skansen«. Kung Karl Johan lät här anlägga en liten skans, en befästning, åt sin son, den blivande Oskar I. Men det är inte alltför djärvt att påstå att här, liksom vid Fåfången på andra sidan inloppet till Stockholm funnits »skansar«, försvarsanläggningar, långt dessförinnan.

Det ger en stark upplevelse att från Skansens högsta punkt, uppe på toppen av Bredablick, doktor Westfåls förmodat hälsobefrämjande utkikstorn från 1870-talet, titta ut över infarten till Stockholm. Med lite fantasi och en gnutta tektoniska och klimathistoriska kunskaper kan man för sin inre syn mana fram hur Skansenkilpan och omgivande berg sakta reste sig ur havet efter istiden. Högsta toppen – området kring Bredablick – tittade upp ur havet för drygt 6000 år sedan. Långt fram i tiden låg mycket av det land, som idag är inom synhåll norrut, under

Skansens köksträdgård 1909.
Växterna och grönskan kom tidigt
att spela stor roll på Skansen.
Foto Hultgren.

i öster och in mot Stockholm med egna ögon se hur grynnor blir till skär som blir till öar och fasta land. En märklig, rentav sällsam resa i tiden, historien i nuet.

Skansenlandskapet

Genom århundraden har kungar, torpare, hovjägmästare, grosshandlare och museifolk omgestaltat Djurgården och Skansenområdet, med tiden mot en allt större biologisk och framför allt kulturell mångfald. I Stockholms stads inventering av biotoper inom Nationalstadsparken visar kartan ingenstans en så tät mosaik av olika naturtyper som just inom Skansenområdet.

Ingen har hållit räkning på alla de otaliga lass av jord som redan Burgman och i ännu högre grad Hazelius och alla hans efterföljare låtit frakta upp på klippan. Här har jorden använts för att fylla skrevorna och ge grogrund för en lummig park, för trädgårdar och täppor och för att bygga upp de fragment av kultur- och odlingslandskap som rätteligen bör omgärda alla fri-

luftsmuseets kulturhus. Viktigt har också varit att skapa en så god och naturlig miljö som möjligt för djuren både i och utanför djurparkens hägn.

Det framgår av äldre kartmaterial att Skansenklippan före fri-luftsmuseets tid knappast alls var bebyggd. Burgman var nog den förste som försökte odla upp området. Han valde den relativt bördiga sänka som idag går från Bollnästorget ner mot Lejonslätten. Artur Hazelius, Skansens grundare, lät i sin tur också hämta vilda växtarter från hela Sverige, tusentals träd, buskar och örter. Somt tog sig och trivdes väl – man kan idag t.ex. skörda fjällängssyra vid Samevistet. Annat förtvinade på grund av att de rätta ståndortsfaktorerna saknades. De mer eller mindre »naturliga« områdena på Skansen har förvaltats som naturmark och uppvisar därför än idag mycket av den »ursprungliga« Stockholmsnaturens karaktärsdrag.

Det är viktigt att ha denna utdragna natur- och kulturbetingade utvecklingsprocess i minnet när man upplever naturen på Skansen. Denna, med sin både vilda och domesticerade flora och fauna, har alltid undergått förändringar. Parkanläggningarna har skapats med skönhet, rekreation och funktionalitet för ögonen. Djuranläggningarna och kulturmiljöerna har formats för att ge så stor ekologisk och kulturhistorisk autenticitet som möjligt. I en del fall har man skapat sådana markslag och naturtyper som hör samman med de kulturhistoriska byggnaderna; en fin granskog invid Älvrosgården, en »typiskt svensk« björkhage mellan Delsbo- och Moragårdarna, en vacker blandskog mellan Moragården och Fäboden och i söder en fin liten bokskog vid Skånegården. En mörk trädridå vid järvhäget skiljer det sydsvenska området med sin lövskogsdominans från den mellansvenska barrskogsområdet.

1930- och 40-talen var en viktig period när det gällde Skansens fauna och flora. Under Andreas Lindbloms kraftfulla ledning skapades nya stora djuranläggningar, bland annat säldammarna och det gamla björnberget (som fick stå i mer än 65 år innan det nya togs i bruk 1998). Antalet djur i burar och hägn minskades

med tiden kraftigt, från toppnoteringen 1911 med 260 olika arter eller raser till dagens ca 70. Berömda och omskrivna blev de av Carl Fries 1937 initierade frisläppningarna av örnar, hägrar och simfåglar. Stockholmstraktens hägrar härstammar i betydande grad just från Skansens hägrar, som i decennier efter det att de hade släppts fria fortsatte att häcka på taket till sin gamla hem-bur. Skansens vitkindade gäss är av senare datum men sprider sig likaså ut över omgivningarna.

»Det rika landet«

1943 sammanställde botanisten Bertil Lindqvist en vegetationsplan för Skansen, som i princip har gällt sedan dess. Intensiteten i genomförandet av planen har visserligen varierat från tid till tid, men under 1980- och 90-talen gjordes mycket. Då skapades de redan nämnda markslagen och naturtyperna.

Den nya generalplan som nu är under utarbetande delar in Skansen i ett antal karaktärsområden, som mer konsekvent än hittills ska anpassas kultur- och biogeografiskt för sina olika ändamål. Publikytor för programverksamhet och rekreation har sin plats och utformning. Intill kulturhusen formas miljön så att de visar hur trädgårdar och täppor en gång såg ut, då husen låg på sin ursprungliga plats, innan de flyttades till Skansen. Sådana kulturhistoriska trädgårdar ger också Skansen möjlighet att i odling bevara äldre kulturväxter, en verksamhet som är ett uttryck för Skansens intresse för frågor som rör bevarandet av den biologiska mångfalden.

Vidare kommer landets olika regioner att i ökande grad få sina växtgeografiska motsvarigheter i det Sverige i miniatyr som Skansen är. Avsikten är att skapa inte bara scenografiskt verk-ningsfulla kulisser, utan låta ett landskap växa fram, som binder samman människor, bebyggelse, hushållning med naturresurser, ekologi, naturtyper, djur- och växtvärld.

I den kulturhistoria och i det samspel mellan människa och natur som skildras på Skansen kan man urskilja tre principiellt

Vid flera av Skansens hus och gårdar har man anlagt kulturhistoriska trädgårdar. Här syns trädgården vid Skånegården och köksträdgården vid Skogaholms herrgård. Foto Skansens arkiv.

skilda försörjningssystem, det nomadiserande, det stationära jordbrukets och stadens. Längst i norr finns på Skansen Samevistet och Renberget. Till det komplicerade och sinnrika i de nomadiserande samernas försörjningssystem hör att man utnyttjade naturresurserna där och när de blomstrade upp under olika årstider. Skogens skyddande klimat och vidsträckta lavtäckten på marken eller draperier av hänglavar i träden skapade överlevnadsbetingelser i den hårda vintern, medan förfjället spelade motsvarande roll under vår och höst och kalfjället successivt gav uppblomstrande frodiga betesmarker under några korta sommarveckor. Hela den traditionella samiska kulturen är intimt förknippad med renen. Den är transportmedel, råvara för mat, redskap, smycken och kläder. Den är kapital och utgångspunkt för konst och mytologi. Utan renens unika egenskaper skulle samerna lika lite som andra folkslag ha kunnat exploatera det inre av Nordkalotten med dess hårda klimat. Men renen skulle inte kunna fylla denna vitala funktion om den inte hade en rad unika, egenskaper. Klövarnas konstruktion som ger ett lågt fotavtryck ger renen större möjligheter än något av de andra hjortdjuren att springa uppe på snön för att undkomma rovdjur. Båda könen har horn – också till skillnad från övriga hjortdjur. Genom att de dräktiga vajorna (korna), till skillnad från sarvarna (tjurarna) och de icke dräktiga vajorna, inte fäller sina horn på våren kan de i konkurrens med dessa förse sig och sitt växande foster med tillräcklig föda. Att håren i renens päls är försedd med extremt värmeisolerande luftkanaler är mer välkänt. Renen ger således den samiska kulturen unika möjligheter.

Likaså är en rad växter livsnödvändiga för samerna och tekniskt och hantverksmässigt utomordentligt väl utnyttjade. Björken hör dit. Av den får man råvara för att tillverka kåtor, skidor, ackjor, skålar och kåsor, knivar och andra redskap. Men man fick även medicin och vitaminer ur saven, rottrådar till korgar och näver till kontar, taktäckning med mera. Det finns också en lång rad andra växter av central betydelse för det samiska hushållet: kvanne, torta, fjällängssyra...

Utan dessa naturresurser är samernas traditionella kultur otänkbar. Utan kunskap om dessa vitala samband mellan människornas försörjning och den ekologiska verkligheten, hänger förståelsen för deras levnadssätt, materiella och andliga kultur i luften. Friluftsmuseet är en ypperlig plats för en skildring av detta samband mellan natur och kultur.

På motsvarande sätt fanns och finns ännu livsnödvändiga samband mellan människorna, deras försörjning, landskapet och ekologin i det »stationära« jordbrukarsamhället, på Skansen representerat av gårdsanläggningar från olika delar av landet. I självhushållet måste den egna gården eller i alla fall den närmaste regionen ge de allra flesta av de råvaror som krävdes. Där de naturliga förutsättningarna inte förslog kunde man i viss mån bättra på landskapets struktur. Man byggde under århundraden upp ett kultur- och odlingslandskap, där natur- eller ägotyper skapade en produktiv mosaik som kunde förse människorna med vad de behövde för sitt dagliga liv. Skogen behövdes för att ge djuren sommarbete, för byggnadsvirke och vedtäkt, kolning och tjärbränning och framställning av pottaska. Våtmarkerna och sjöarna gav fågel och fisk till bondens gryta, vass eller ag för taktäckning, vinterfoder för boskapen, och underlättade kommunikationer och transporter. Hagen skapades för att hålla sådana djur i bete som behövdes lättillgängliga i gårdens dagliga arbete. Ängarna, lövängarna, hemängarna, hemskogarna eller vad denna viktiga ägotyp kallades i olika landsdelar, skapades för att ge vinterfoder, virke till självhushållets alla träbaserade redskap och verktyg, medicinalväxter och – dokumenterat i alla fall på Gotland – ögonfröjd åt söndagsflanerare och arena för traditionella lekar och spel. Åkern intensivbearbetades för att ge förutsättningar för odling av spannmål, rovor, potatis, ärtor med mera.

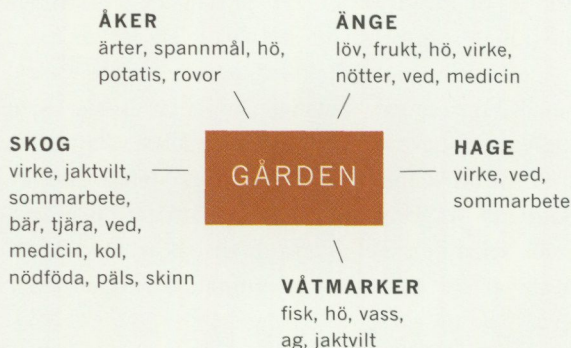
Fäbodsystemet bildade ett slags mellanting mellan dessa två försörjningssystem, nomadiseringen och det stationära jordbruket. Medan hemmagårdens mer eller mindre begränsade biologiska produktion förbehölls de ändamål som där var aktuella –

vinterfoder till djuren, spannmål, potatis etc. – utnyttjades skogens eller förfjällets under den korta sommaren snabbt uppblomstrande, frodiga betesmarker till produktion av smör, ost och – uppfödning av nya generationer av boskap.

Även i staden, på Skansen representerad av Stadskvarteret, spelade den egna produktionen i täppor och på malmarnas betesmarker en viktig roll för självhushållet. Ju större staden blev, desto svårare blev det naturligtvis att upprätthålla detta sammanhang.

Gården – ett försörjningssystem

Vi talar vanligtvis om »Skansens hus och gårdar«. Som framgår av ovanstående är dock gårdsbeteckningen som den tillämpas på Skansen gravt felaktig. Skansens gårdar är samlingar av *hus*. En *gård* var i självhushållet i själva verket ett ytterst avancerat och i människornas vardag högst påtagligt *försörjningssystem*, bestående av hus, täppor, husdjur, ägor och »natur« med vild vegetation och jaktbart vilt. Så var Sverige uppbyggt – så bör Skansen vara uppbyggt.

Principskiss över en gårds komplexa försörjningssystem. Efter Rosén 1988.

Naturligtvis är det inte möjligt att till varje gård på Skansen knyta alla de natur- eller ägotyper som en gång var nödvändiga för gårdens försörjning, men däremot är det möjligt att till de odlingsregioner som Skansen vill skildra knyta rätt naturtyp.

Styrande för det förestående utvecklingsarbetet kommer således att bli ett ekologiskt, kulturhistoriskt, pedagogiskt och folkbildande perspektiv. En uttalad strävan är också att aktivt arbeta med den biologiska mångfalden och med miljövard.

I självhushållets tid hämtades det mesta av det som behövdes av råvaror och material från det omkringliggande landskapet. Skaft till yxor och lövknivar gjordes t.ex. i Sydsverige med fördel av ask. Foto Bengt Rosén, Skansen.

Byggnadsekologi

Det ligger en utomordentligt spännande utmaning i att från övre Sollidenplan blicka ut över den moderna storstaden med sina stora hyres- och kontorshus, hamnar och Globen i blickfånget. En grundläggande fråga infinner sig: hör Skansen på något sätt ihop med denna storstad i betong, plast och aluminium, eller är det en sluten refugie, ett Sörgården som bjuder besökarna några timmars verklighetsflykt i en tidsresa till sekelskiftets eller ännu äldre tiders Sverige? För mig är svaret givet: Skansen ligger mitt i storstaden som kyrkan mitt i byn. Och den gör det därför att den har en klar uppgift att fylla just i storstaden. Där

ute; det brusande, hektiska, ofta historielösa livet med en trafik, bebyggelse och resursförsörjning som har förgreningar i en världsvid hushållning. Betongen kommer kanske från Polen eller Gotland, bilarna från Japan eller USA, de drivs med bensin från Saudiarabien eller Norge. Aluminiumet framställs av bauxit från Australien eller Brasilien. Allt är byggt med en globalt tillämpad slit-och-släng-teknologi som i dessa yttersta dagar kanske visar viss tillnyktring. Här inne på Skansen; en mänskligare skala, byggnader av naturliga material, ett kretsloppstänkande med grund i närlandskapet och självhushållet. Detta är kvaliteter som trots allt är aktuella – och blir så alltmer – även i vårt samhälle.

Inom ekologin använder vi ett begrepp som heter anrikning. Särskilt uppmärksammades fenomenet på 60-talet, när det gällde kvicksilver och andra miljögifter i bland annat rovfåglar och Östersjöns sälar. Istället för att spädas ut eller brytas ner i näringskedjornas olika länkar, ökar halten av dessa svärnedbrytbara gifter i näringskedjornas yttersta länkar, hos rovdjuren (inklusive människan själv). De blir ett slags kondensat av det aktuella ekosystemets ämnesomsättning.

Hela livet är i själva verket ett växelspel mellan anrikning och förskingring av livsnödvändiga resurser. Levande materia är inget annat än anrikade organiska föreningar av kol, väte, syre, kväve, svavel med flera. Dessa anrikningsprocesser kräver energi för att samla in och bygga samman dessa ämnen till fungerande individer och ekosystem.

På motsvarande sätt kan man säga, att i självhushållets samhälle blev människors val av byggnadsmaterial eller råvaror till verktyg och redskap en anrikningsprocess. Byggnaderna utgjorde ett slags kondensat av en trakts eller regions naturresurser. Med sin stora ansamling av kulturbyggnader och kulturföremål kan man säga, att Skansen även i denna bemärkelse är ett Sverige i miniatyr. Varje hus, varje bruksföremål från självhushållets dagar ger en avspeglning av de naturresurser som gården eller bygden kunnat erbjuda.

Till Skånegården har man hämtat byggnadsmaterial i ett landskap rikt på åkrar och därmed på halm till taktäckning, rikt på lera för tegelväggarna men ack så fattigt på trä: korsvirkestekniken är en följd av denna tillgång respektive resursbrist. Själva byggnadsformen med kringbyggd gård är en anpassning till en bister vind i ett trädfattigt eller rentav trädlöst landskap.

På motsvarande sätt speglar gotlandsområdets lamb- och russgift och »staintunar« ett landskap rikt på lättstaplad kalksten men fattigt på trävirke. Istället för resursslösande rundtimmer sågade man bräder som fogades samman till väggar med fackverksteknik. Agtaken är också mer eller mindre specifika för Gotland, där agmyrarna fram till förra sekelskiftet var en naturresurs av väldiga mått, så betydelsefulla att de redan på 1600-talet fanns listade för varje gård. Linné ansåg agen så betydelsefull att han tyckte att varenda myr i landet som inte kunde dikas

Skansen ligger mitt i storstaden och utgör en tydlig kontrast till det omgivande hektiska livet.
Foto Skansens arkiv.

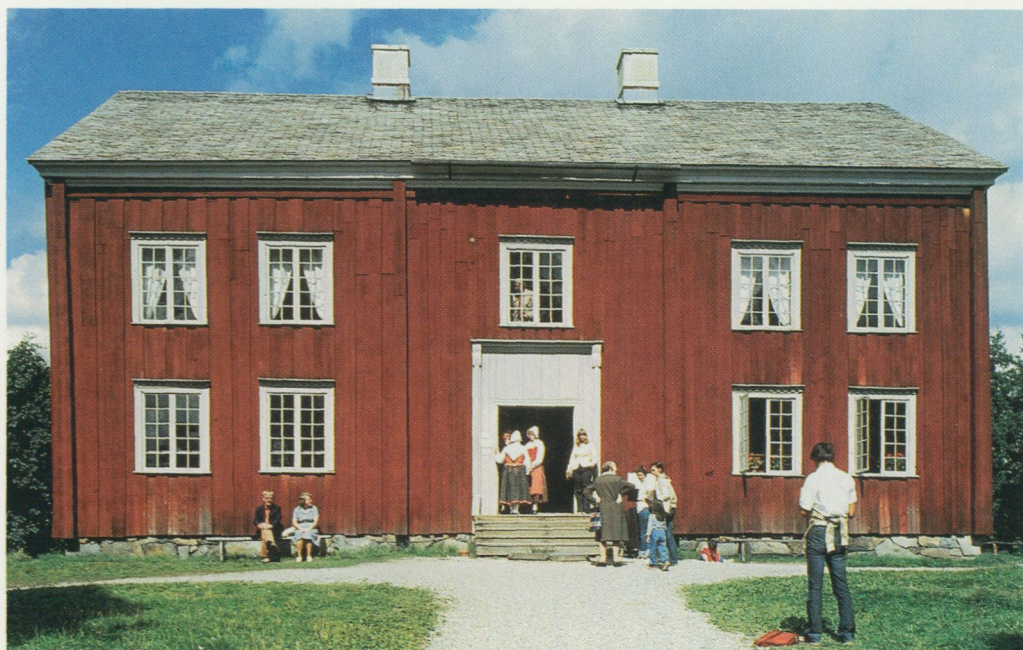
Skansens Skånegård, Delsbogård och gotländska lammhus (lambgift). De regionala byggnadstraditionerna avspeglar en anpassning till skilda ekologiska förutsättningar i olika delar av landet. I det trädfattiga Skåne byggde man helst virkesbesparande korsvirkeshus och tillverkade taken av halm, ett material man hade gott om. I det skogrika Hälsingland utvecklades tidigt en högtstående timmerbyggnadskultur. Här kunde man välja det bästa virket för husbygget. På Gotland byggdes husen av lättstaplad kalksten och på taken lade man ag, ett halvgräs som växte rikligt i de grunda myrarna. Foto Skansens arkiv.

ut istället borde förses med ag. Då betraktades agmyrarna som en rikedom, nu är de allra flesta av dem bortdikade. Lambgiftens själva funktion och form, att ge vindskydd för fåren och möjlighet till höförvaring uppe på skullen, vittnar om ett relativt mildt klimat med åretruntbetande får och hästar som behövde viss stödutfodring.

Vidare; Ekshäradsgården speglar ett landskap rikt på virke och med tekniska och ekonomiska resurser att såga plank och bräder. Och inte minst: rikt på brännved för att värma upp detta stora hus. Det kunde värmlandsskogarna leverera. I Oktorpsgårdens Halland fanns inte alltför riklig tillgång på trävirke men nog för att såga plank till väggar i fackverksteknik och där fanns halm till taktäckning. Och så kan man fortsätta: Moragårdens rundtimmer och näver- och trätak pekar mot en riklig tillgång

Att bygga stort innebar att mycket byggnadsvirke gick åt och att stora mängder ved krävdes för uppvärmning av huset. Detta var bara möjligt i skogrika trakter. Skansens Ekshäradsgård låg ursprungligen i Värmland. Foto Skansens arkiv.

på skogsråvara. Samevistets torvkåta lyfter fram en enkel men ändå avancerad kunskap om klimat och byggnadsteknik. Samerna har sedan årtusenden av på fjället sparsamt förekommande virke men riklig förekomst av grästorv kunnat skapa funktionsdugliga bostäder som också är energisnåla i ett hårt klimat.

Byggnadskulturen liksom övrig materiell kultur, ja till och med mycket i den andliga kulturen, har sålunda regionala förutsättningar och uttrycksformer. Naturresursernas utnyttjande ger en »förädlad« eller kondenserad bild av landskapet som livsmiljö, om man så vill ett slags ekologisk stämpel, en kvittens av vad landskapet hade att erbjuda självhushållets människor i livets alla skeden.

I människornas miljöer, i resursutnyttjandet finns således en hel naturvetenskaplig värld att upptäcka som vittnar om våra

förfäders förtrogenhet med landskapet och ofta mycket stora kunskaper om teknikens, ekonomins och ekologins möjligheter och begränsningar.

Skansen, och övriga friluftsmuseer, har inte bara en viktig uppgift utan även enastående förutsättningar att skildra detta ömsesidiga beroende mellan människa och natur.

Den biologiska mångfalden

Stockholms kommun har under 1996 i det pågående arbetet med Nationalstadsparken tagit fram en biotopkarta. Det finns inom detta stora område, som sträcker sig från Ulriksdal i nordväst till Blockhusudden i sydost, knappast något annat område som visar upp en så rik mosaik av olika biotoper som just Skansen. Här finns de flesta naturtyper från tät stadsbebyggelse via ädellövskog, barrskog, hagar och hållmarker till odlingsmark.

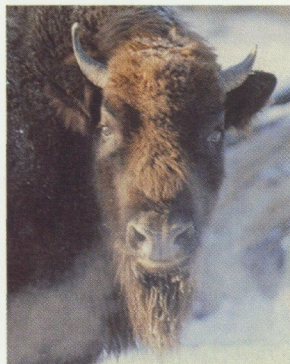
Biotoprikedomen på Skansen innebär – åtminstone med tiden – att en stor biologisk mångfald på art- och gennivå kan utvecklas.

I det utvecklings- och förnyelsearbete som Skansen står inför blir det i första hand en utveckling av vegetationen. Som en följd härav berikas dock även faunan, under förutsättning att – något som också är en viktig målsättning i utformningen av Nationalstadsparken – spridningskorridorer till andra, likartade biotoper finns.

Att Skansen arbetar med att bevara och utveckla den biologiska mångfalden är ingalunda något nytt. I själva verket är detta ett av de viktigaste skälen till att överhuvudtaget driva djurparker. Det stora paradexemplet ger Skansens visenter. Arten utrotades helt i naturen på 1920-talet. I djurparker fanns då ett 50-tal djur, bland annat på Skansen. Dessa spelade en viktig roll i strävandena efter att återskapa vilda stammar av visent. Det lyckades, och idag finns mellan 3000 och 4000 visenter i världen.

Som tidigare nämnts skedde redan på 30-talet en påspädning från Skansen av mälärtraktens hägrar. Vitkindade gäss har spri-

Visenterna räddades som art genom att djurparkerna ingrep.
Foto Skansens arkiv.

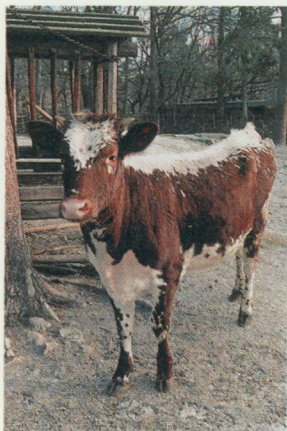
dit sig från de första häckningarna i Sverige på Skansen och den trogna berguvshonan Gudrun har levererat ett 40-tal ungar som med Världsnaturfondens bistånd släppts fria framför allt i Stockholms skärgård.

En miniminivå i bevarandearbetet med vilda nordiska djur kan sägas innebära att djurparkerna själva producerar de djur man vill visa upp. I princip fångas numera inga vilda djur för att tillföras de svenska djurparkerna. De enda tillfällen när så sker är när bevisat föräldralösa ungar tagits omhand. Men det kan också ske när skadade djur inte kan rehabiliteras till ett liv i frihet men däremot bli tillräckligt friska för att kunna leva ett gott liv i hägn. Det har också inträffat att djurparkerna av Naturvårdsverket tillåtits att ta hand om järvungar i samband med att antalet järvar skulle decimeras inom renbetesområdet. Dessa vildfångade djur tillför därmed djurparkspopulationerna nytt genetiskt material vilket är viktigt om man ska kunna undvika inavel.

I samma syfte deltar Skansen i ett väl utvecklat samarbete mellan djurparkerna, inom vilket ett utbyte av djurindivider sker mellan de olika parkerna. I princip kan därmed alla djurparksindivider av en viss art i idealfallet sägas tillhöra en enda stor population. Detta viktiga samarbete sker inom ramen för såväl nationella sammanslutningar (Svenska djurparksföreningen) som internationella organisationer (European Association of Zoos and Aquaria och World Zoo Organisation) vilka alla har bevarandeprogram för en lång rad hotade djurarter.

En viktig del av Skansens djurvärld utgörs av de domesticerade djuren, framför allt de äldre lantraserna. Det finns belagt ända från 1892, året efter grundandet, att Skansen hållit kor av fjällras. Skansen har ett 15-tal av de gamla svenska lantraserna: gotlandsruss, nordsvensk häst, fjällko, fjällnära ko, rödkulla, väneko, linderödssvin, gutefår, ryafår, jämtget, skånegås, gul svensk anka, blommehöna, åsbohöna, hedemorahöna och öländsk dvärghöna. Efter en period, då inga officiella instanser visat intresse för denna del av vårt kulturarv, har uppmärksam-

Att rädda de s.k. lantraserna av våra husdjur till eftervärlden är ett uppdrag som flera av landets friluftsmuseer engagerat sig i. Skansen har ett femtontal av de gamla lantraserna. På bilden ser vi en Väneko. Foto Skansens arkiv.

heten under senare år förbättrats avsevärt. Ny fart har detta arbete tagit efter det att de naturhistoriska museernas samsamarbetsorganisation 1993 tog itu med frågan. Med bidrag från Statens kulturråd har det genomförts en utredning, som 1998 framlade ett förslag om hur museerna i framtiden bör arbeta med det levande kulturarv, som lantraserna och de äldre kulturväxterna utgör. Arbetet med dessa kommer förmodligen att intensifieras inom den närmaste framtiden. Även när det gäller äldre kulturväxter har Skansen bedrivit ett bevarandearbete, framför allt i sina kulturträdgårdar och täppor. Även detta arbete kommer att intensifieras under de kommande åren.

En av de senast färdigställda miljöerna på Skansen är två kolonistugor med tillhörande odlings-
täppor. Koloniträdgårdsrörelsen
kan ses som ett uttryck för stor-
stadsmänniskans förhållningssätt
till naturen. Stugorna är hämtade
från Tantolundens koloniområde
i Stockholms innerstad. Foto Dan
Larsson, Skansen.

Helhetsbilder

Skansen grundades i slutet av förra århundradet. Det var i mycket ett barn av sin skapare, Artur Hazelius och av sin tid.

Men Skansen har liksom andra friluftsmuseer möjlighet att skapa och lyfta fram de helhetsbilder av människans situation som människan idag är i så skriande stort behov av. De senaste hundra årens samhällsomvandling har, på gott och ont, varit mycket kraftig. Miljöförstöring, utarmning av arternas och ekosystemens biologiska mångfald utgör tillsammans med historielösheten delar av myntets baksida.

Minst lika viktigt är det emellertid att lyfta fram den positiva framsidan. Dit hör livets förunderligt ändamålsenliga men ack så sköra mekanismer. Dit hör de levande varelsernas tillsynes obegränsade förmåga att anpassa sig till naturens och kulturens skiftande villkor – om bara tillräckligt med tid finns till förfogande. Nyckelordet i allt detta är samspel. Skansen bygger från början på en ekologisk grundsyn. Här finns en mänsklig skala, här finns hus av naturliga byggnadsmaterial. Här finns natur, växter och djur. Allt detta visar med pedagogisk skärpa människans beroende av de ekologiska sambanden. I den omgivande storstaden med sin globala skala gäller samma villkor, om än svårare att urskilja.

Min företrädare på Skansen, författaren Carl Fries har i en av sina böcker uttryckt människans beroende av naturen så här: *Allt liv från det lägsta omedvetna till den högsta, mest förfinade mänskliga kultur växer ur det tunna skikt av jord som täcker berggrunden. Markens historia blir människans.*

Beroendets positiva sida heter delaktighet.

Linbråkning på Skansen. Att visa hur människan har tagit tillvara och bearbetat de råvaror som naturen givit är en viktig uppgift för fri-luftsmuseet. Foto Skansens arkiv.

